

Overdenking Jom ha Sjo'a-gedachtenisdienst Rotterdam

d.d. 11 april 2020

Exodus 1:8-14 (15-21) 22 & Exodus 2:23-25

“Er kwam in Egypte een nieuwe koning....”

Lieve mensen,

We willen zo graag begrijpen wat eigenlijk nooit te begrijpen is. De menselijke waanzin, de doodse chaos, de kille uitroeiing van een volk. We zoeken antwoorden. Maar ieder antwoord kent weer nieuwe vragen. Het is een boek dat nooit gesloten wordt, dat altijd knaagt aan ons leven, en vragen stelt aan onze toekomst. Wij gedenken de Sjoa. Dat zal altijd meer zijn dan enkel herinnering. Het kan niet blijven bij de jaarlijkse goedbedoelde vrome leuzen als ‘dit nooit weer’. Dat doet geen recht aan de zes miljoen onschuldigen die gemarteld zijn, vermoord, vergast. Aan joodse levens weggegooid als oud vuil. Ouders, kinderen, vrienden, burens. Mensen met namen, mensen met dromen. En het doet geen recht aan die miljoenen tranen die gehuild zijn om gemis, en die nog steeds vloeien om de onmacht, om de leegte, om hoe het had kunnen zijn en had moeten zijn, en om het nooit beantwoorde waarom.

Wij zijn geen toeschouwers, geen mensen langs de kant bij het spel van deze wereld. Wij zijn deelnemers en meer dan machteloze pionnen die meedobberen op de getijden van de macht. Gelukkig maar. Wij zijn gekleurd door de geschiedenis. En wie wij zijn - hier en nu -, kleurt de toekomst. Misschien niet wereldschokkend, maar altijd voldoende om het staande water te kunnen laten rimpelen. En als we ons bewust zijn van onze eigen rol, van onze schijnbaar onmachtige kracht, mogen we geloven dat - wanneer wij deze bundelen - we samen een krachtig weerwoord hebben tegen de angstige duistere krachten.

In onze lezing uit het boek Exodus breekt er een nieuwe tijd aan in het land Egypte met dramatische gevolgen voor het joodse volk. Een nieuwe koning bestijgt de troon, een farao ‘die Jozef niet gekend had’. Het niet kennen van Jozef klinkt bijna als een onschuldige tijdsbepaling. Maar is het niet veel meer? Het verhaal van Jozef is voor velen een bekend verhaal. Een jongen, zoon van Jakob. Een dromer die de jaloezie van zijn broers wekt. Als slaaf wordt hij verkocht en belandt in Egypte. Maar met zijn dromen klimt hij op tot onderkoning van het land. In tijden van grote vruchtbaarheid vult hij de graanschuren van Egypte, om het land en de wereld voor te bereiden op magere tijden die als een dreiging over de toekomst hangen. De magere tijden komen en Jozef voedt de wereld. Ook zijn vader en zijn broers die uit Kanaän gekomen zijn voor hulp. Zij mogen blijven in het land Gosen. En zo eindigt een groot verhaal van jaloezie en bedrog, van verdriet en van dromen in een zegenrijk samenleven van volken. De droogte van het menselijk verhaal werd door God omgebogen tot een hof van toekomst.

De nieuwe koning heeft Jozef niet gekend. De geschiedenis is vergeten. Dat we aan elkaar gegeven zijn in deze wereld, elkaar tot zegen mogen zijn. Dat we samen mogen delen van de vruchten die God ons geeft. Hij heeft het niet geleerd of nooit begrepen. De farao ziet de ander niet als geschenk, maar als dreiging, als een gevaarlijk tegenover. Het is alsof angst zijn denken regeert. De Israëlieten zijn te sterk, ze zijn te talrijk. Ze zouden wel eens met de vijand tegen Egypte de strijd kunnen aanbinden en dan wegtrekken. Hoewel

de koning verstandig wil handelen, werkt het averechts. Angst en verstand gaan slecht samen. Hoe harder het volk onderdrukt wordt, des te talrijker het wordt. De Egyptenaren raken besmet met de waanzin van hun koning. Slavenwerk en kindermoord moeten de angst sussen. Het lijden is groot, de jammerklachten van het joodse volk stijgen naar de hemel. We kennen het vervolg. Gelukkig. Een toekomst van bevrijding, een doortocht door de dood, een weg naar een nieuw land van belofte.

We willen zo graag begrijpen wat eigenlijk nooit te begrijpen is. De menselijke waanzin, de doodse chaos, de kille uitroeiing van een volk. Het lijkt een geschiedenis die zich voortdurend herhaalt. Egypte en Duitsland zijn slechts twee stadia in een voortdurende geschiedenis van antisemitisme. De dodelijke haat is niet uitgevonden door de nazi's. Het broeide al eeuwen van gedachten, gevoelens en verzinsels. Eeuwen waarin ook de kerk ongemeen haar duistere kanten heeft laten zien. Van koude uitsluiting en meedogenloze onderdrukking. Dit alles is niet verdwenen bij de bevrijding van de concentratiekampen. Discriminatie verdwijnt niet met een handtekening onder een verdrag. Ook vandaag is de haat pijnlijk voelbaar, gevoed door angst en alternatieve feiten. Oude verhalen als het bloedsprookje en nieuwe complottheorieën als bosbranden die aangestoken zijn door joodse satellieten. De grond is vruchtbaar voor het denken in ik en de ander. Of beter gezegd: in het denken in wij en zij. En in de dreigende vloed van het antisemitisme drijft discriminatie tegen alles wat anders, tegen ieder die anders is bijna weerloos mee. Moslims, vrouwen, homo's... Soms zelfs verborgen in een dwangbuis van respect of de vrije mening.

Is het angst? De angst van farao? Het zal niet hét antwoord zijn, maar wel één van de elementen die we serieus mogen onderzoeken. Ook in onszelf. Want nogmaals: we zijn niet enkel toeschouwers. Ook wij zijn mensen met gevoelens, met ideeën, met oordelen ook, en met vooroordelen. Zoeken naar antwoorden hoe iets ontstaat en hoe iets duivels uit de hand kan lopen, is ook bezinning en inkeer die ons kunnen helpen om onze toekomst en de toekomst van de wereld tegen de stroom in anders te kleuren.

Er is angst. Of die angst redelijk is, is altijd over te debatteren. Maar erkennen dat er angst is, maakt een begin van gesprek mogelijk. Met de ander, met onszelf. Er is angst voor het vreemde. De angst voor verlies van alles wat eigen is. Er is angst voor de toekomst. Voor het behoud van werk en zekerheid. De angst ook voor de gezondheid, zeker met de huidige pandemie. De angst dat je alle controle verliest, dat alles tussen je vingers wegglijpt. Dat je je eigen leven, je eigen toekomst niet in handen hebt. Dat je volledig kwetsbaar overgeleverd bent aan het lot. En in die angst zoeken mensen antwoorden. En zondebokken zijn dan snel gevonden. De ander wordt gevonden als dreigend tegenover. En waar dat gebeurt, is waakzaamheid geboden. Moeten de alarmbellen afgaan.

We moeten met elkaar Jozef weer leren kennen. Daarbij de angst niet wegzuiven, want dan zuiven we elkaar weg. Maar de verhalen opnieuw aan elkaar vertellen. Van droge tijden en volle schuren. Van moeite en verdriet. Van dromen en onverwachte redding. Van mensen die elkaar vinden als broeders en zusters. Van een samenleven waarin geen angst hoeft te zijn, omdat we weten: God heeft ons aan elkaar gegeven.

Misschien is dat wel het grootste als we recht willen doen aan de zes miljoen joden die zijn vermoord en aan al de tranen die nog steeds vloeien: weten dat we geen toeschouwers zijn, dat we niet schuldeloos zijn, maar gekleurd door de grauwe geschiedenis de toekomst met hart en ziel nieuw kleur willen geven.

ds. drs. H.H. Schorren